

16. Karpov, G. (1960), "The origins of Magtymguly's worldview : from the chapter of the work "The epoch of Magtymguly", Makhtumkuli. Sbornik statiei o zhyzni i tvorchestvie poeta, Turkmienskoie gosudarstvennoie izdatielstvo, Ashgabat, Turkmenistan, pp. 23–29.
17. Samoilovich, A. (1960), Makhtumkuli i Khakim-Ata [Magtymguly and Khakim-Ata], Makhtumkuli. Sbornik statiei o zhyzni i tvorchestvie poeta, Turkmienskoie gosudarstvennoie izdatielstvo, Ashgabat, Turkmenistan, pp. 13–16.
18. Kosayev, M. (1960), "Magtymguly Fragi", Makhtumkuli. Sbornik statiei o zhyzni i tvorchestvie poeta, Turkmienskoie gosudarstvennoie izdatielstvo, Ashgabat, Turkmenistan, pp. 233–248.

УДК 821.161.2:82 – 311.6

ЗМІСТОФОРМОВІ ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОВІСТЕЙ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Верба Т.Ю., здобувач

*Запорізький національний університет, Запорізький електротехнічний коледж,
пр-т Леніна, 194, м. Запоріжжя, Україна*

tatyana.verba.71@mail.ru

Стаття містить огляд циклу історичних повістей "Біс плоті" сучасного письменника Вал. Шевчука. Акцентується увага на змістоформових особливостях повістей, оригінальній світоглядній концепції людини XVI–XVIII ст. Проаналізовано персонажі, створені Вал. Шевчуком: підписок міського голови, чернець, поет-ієромонах, жителі стародавнього міста XVII ст.

Ключові слова: персонаж, психологізм, філософські роздуми, підтекст, міф, патріотизм

СОДЕРЖАТЕЛЬНОФОРМОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИСТОРИЧЕСКИХ ПОВЕСТЕЙ ВАЛЕРИЯ ШЕВЧУКА

Верба Т.Ю.

*Запорожский национальный университет, Запорожский электротехнический колледж,
пр-т Ленина, 194, г. Запорожье, Украина*

Статья содержит обзор цикла исторических повестей "Бес плоти" современного писателя Вал. Шевчука. Акцентируется внимание на содержательно-формовых особенностях повестей, оригинальной мировоззренческой концепции человека XVI–XVIII ст. Проанализированы персонажи, созданные Вал. Шевчуком: помощник писаря городского головы, монах, поэт-иеромонах, жители древнего города XVII ст.

Ключевые слова: персонаж, психологизм, философские размышления, подтекст, миф, патриотизм

THE CONTENT-FORM FEATURES OF THE STORIES BY VALERII SHEVCHUK

Verba T.Yu.

*Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya Elerctrotechnical College,
Lenin Avenue, 194, Zaporizhzhya, Ukraine*

The article provides an overview of "The Demon of the Flesh" historical stories cycle by modern writer Val. Shevchuk. Attention is focused on the content-form features of the stories, on original philosophical concept of the human of XVI–XVIII centuries. The characters created by Val. Shevchuk are: the engagement of city Maior, monk, poet-monk, the inhabitants of an ancient XVII century city. They have been analyzed.

Valerii Shevchuk creates a new synthetic kind of historical novel in Ukrainian literature: on the one hand, these are philosophical works, and on the other hand, due to intense plot, they get closer to the intellectual detective, the third side of this is psychological one, because the disclosure of the human soul mysteries is one of the author's creative tasks. The stories contain some elements of "a fanciful prose". The author's position is aimed at the inner world of a character, a narrator is involved in the events. A reader sees the picture of the world that appeared in the imagination of the author or a character. Valery Shevchuk's works are based on historical documents creatively interpreted by the author.

The narrator through characters' actions, concerns, thoughts, dreams makes a reader to think. The demons, who prevent people from being happy, manage negative qualities such as: hatred, greed, pride. The main idea of Baroque literature is knowledge of the meaning of life. This idea is relevant in these days too.

In the first story "dissected circle" the author creates the system of objects of knowledge by introducing the main unusual characters: a wandering philosopher-physician Cyprian Motovylo, his nephew (who is the narrative), a girl Yustyna. Cyprian Motovylo is represented as an educated person, whom people do not understand, perceive with fear, but also respect for knowledge and they are happy to get medical care, which Motovylo can provide. Characters are tested by demons of temptation, revenge, hatred. The writer solves ethical problems.

The second story "In the Mouth of the Dragon" pictures the monk who is ready to have a dangerous journey to a strange land to collect donations for the restoration of the Church of the Blessed Virgin Mary. The real historical figures are artistically represented.

The author generates a new idea in the story "The Demon of the Flesh," which is pictured in the main character Clement: you can overcome the demons by charity. For spiritual warfare you must have a lot of energy because everyone faces this fight.

The fourth story "The Law of the Evil (Lost in Time)" is unfolded like a detective story of the search of found treasure and a murder of Emelko Kostyuchenko. The main character, Yavdokha Scherbanivna is suspected. The author interprets the problem of feminism on the historical background of the XVII–centuries.

Works by Val. Shevchuk are aimed against spiritual and national "yanycharstvo", against the depreciation of the universal eternal values, taboos leveling personality, the right of individual choice.

The author analyzed his own concept of how he sees Valery Shevchuk, the main means of characters' creating in his stories.

Key words: character, psychologism, philosophical reflection, subtext, myth, patriotism.

Валерій Шевчук творить цілком новий в українській літературі синтетичний різновид історичної повісті: з одного боку, це твори філософські, з другого – завдяки напруженому сюжетові, наближаються до інтелектуального детективу, з третього – психологічні, бо розкриття таємниць людської душі – одне із творчих завдань автора. У повістях є деякі ознаки т. зв. "хімерної прози". Авторську позицію спрямовано на внутрішній світ персонажа, оповідач є сам учасником подій. Перед читачем постає картина світу, яка з'явилася в уяві автора чи персонажа. Твори Валерія Шевчука побудовані на основі історичних документів, які автор творчо інтерпретував. Герої історичних повістей належать до типів мало освоєних нашою літературою: підписок міського голови, чернець, поет, жителі стародавнього міста. Поряд із вивіреною історичністю в них немало фантастичного, що відповідає світобаченню людини тієї доби. Розглянутий у цій статті цикл повістей "Біс плоті" охоплює другу половину XVI – початок XVIII ст.

Повісті циклу "Біс плоті" розташовані хронологічно і засновані на глибокому знанні поезики літератури українського бароко, а також Середньовіччя. Автор сміливо експериментує із сюжетом, композицією, засобами образотворення, творчо використовує традиційні прийоми, поєднуючи реальне з фантастичним, умовним, активізуючи міфологічне мислення й зображення, зміщення різних часових і просторових площин.

У першій повісті "Розсічене коло" автор створює систему об'єктів пізнання, ознайомлюючи з незвичайними головними персонажами: мандрівним філософом-лікарем Кипріяном Мотовилом, його небожем (від особи якого ведеться оповідь), дівчиною Юстиною. Кипріян Мотовило уособлює освічену людину, яку не розуміють, сприймають з острахом, але водночас поважають за знання і раді лікарській допомозі, яку той може надати. Він спочатку вчився в судовій школі житомирського уряду, а потім помандрував здобувати знання за кордон і тільки в сорокарічному віці повернувся до рідного містечка, оселившись у лісі як відлюдник. Вал. Шевчук подає стислий опис зовнішності героїв, зокрема Кипріяна: "Був одягнений у хитон, пошитий із мішківини, а на ногах личаки. Довге волосся спадало не підрізане, довгі вуса з підвусниками звисали ледве не до грудей, а голову голив" [1, с.14]. Щодо його небожа, то автор влучно зауважує, що той "малий, трохи прищавий, нікчемний писарчук" [1, с.14].

Обґрунтовано мотивації поведінки і вчинків головних персонажів. Молода і вродлива дівчина Юстина перебуває під впливом церкви і сповідує аскетизм, не звертаючи уваги на залицяльника. Вона готується стати Христовою нареченою і просить собі смерті, щоб скоріше піти до Бога і не мати спокус плоті. Сретичними, але досить логічними поглядами вирізняється Кипріян Мотовило: “Бог пустив людину в світ для творення, а не для спорожнювання і самогубства. Колос, куколем битий, без зерна, мертвий є. До речі, чернеча шапка так і зветься: кукіль, чи ж даремно?” [1, с.34]. Він ладен у будь-який спосіб допомогти небожу завоювати прихильність Юстини, навіть закликаючи бісів. Молодий писарчук готовий до різних випробувань заради кохання. Він намагається викрасти дівчину, а коли це не вдається, то разом із товаришами дратує її непристойними піснями і, нарешті, вдається до чар. Однією з особливостей світосприймання середньовічної людини була сліпа віра в чарування й алхімію. Чари на дівчину подіяли, але зовсім не так, як очікували чародії. Біс плоті її спокушував, але в серці кохання не з’явилось, і все це прискорило загибель дівчини. Персонажі випробовуються бісами спокуси, помсти, ненависті, виявляючи то слабкість натури, то силу духу.

Паралельно з основним сюжетом розгортаються події, які Вал. Шевчук називає інтермедіями, натякаючи на їхню комічну суть. Інтермедії пов’язані з описом роботи писарчуків у Житомирському міському уряді. Вони в декілька етапів записували скарги та події, очевидцями яких були місцеві жителі й поміщики з навколишніх сіл. Причиною звертань до уряду, суду найчастіше виникали розбрат і ненависть, які були між окремими родинами вже декілька поколінь. Увага до них концентрується в площині філософії: “Чим довше живе людство, тим більше чорних та світлих янголів вони творять, і всі вони вічні, бо чиняться із душ, що ламаються в часі. А всі складають велетенське розсічене коло, і коли воно замкнеться, тоді й настане кінець світу чи апокаліпсис” [1, с. 32]. Автор художньо моделює ситуації, які є актуальними в будь-яку епоху, у тому числі і для сьогодення. Узагальненими є висновки, до яких підводить оповідач відповідно до тогочасних уявлень: корінь зла в тому, що люди не подолали в собі гординю, інакше кажучи, біса ненависті. Із окремих зображень подій, конфліктів майстерно створена широка картина соціально-побутових відносин давніх часів, яка насичена філософічністю. Наскрізною ідеєю, яка пройняла епоху бароко, – було пізнання сенсу життя. Отже, автор головну ідею бароко реалізував на прикладі XVII ст., майстерно осучаснив її.

Друга повість “У пашу дракона” подає образ ченця, який заради відновлення церкви Пресвятої Богородиці готовий вирушити в небезпечну подорож до чужої землі збирати пожертви. Художньо репрезентовані історичні постаті Петра Могили, священника Атанія Кальнофорського, засновниці монастиря Купятицького на Пінщині Полонії Воловичівни Соколови Войнини. Чернець Атанасій разом із послушником Онисимом Волковицьким помандрували взимку збирати ялмужну (пожертви), і всі, хто траплявся на їхньому шляху, розповідали про підступність та лицемірство народу, який проживав на Драконових землях. Сміливці, яким пощастило повернутись, розповідали, що для більшості чужоземців подорож обертається на рабство, їхати в ті землі це все одно, що йти на смерть. Чернець Атанасій наділений індивідуальними й типовими рисами: він сповнений рішучості та впевненості, що ніхто не спокуситься на його життя, бо воно й так віддане Богові. Не називаючи країну, автор зазначає холодні кліматичні умови східних та північних земель, цар яких – Дракон постійно розширює свої землі та сфери впливу, вимагаючи підкорення, сліпої вірності.

Вал. Шевчук насичує текст психологізмом, філософськими роздумами; використовуючи сни й марення як прийом образотворення, він глибоко розкриває таємниці чернечої душі; прийом паралелізму (недавнє минуле й сьогодення ченця) розкриває душевний стан героя в зорієнтованості царства Дракона на зло, де не можна не підкоритися його законам. При монастирі в цьому царстві так навчали головного героя місцеві ченці: “Прийдеш до воєводи, впади йому в ноги, назвися рабом його і скажи, що твоє найбільше пожадання –

стати рабом царя” [1, с. 203]. Художній текст сповнений підтексту, якого не може не помітити сучасний читач: “Трохи страшно мені (Ананію) було слухати ті слова, бо так я начебто мав відректися і від землі рідної, і від свого Храму, адже не підлягали ми царству Драконовому, чому ж тоді рабом його називатися?” [1, с. 203]. Велика кількість риторичних запитань турбує, тривожить інтелект ченця, але має на меті вплинути на свідомість читача. Художньо моделюючи мозаїку душі ченця через богомільні сни, релігійні образи-марення, філософські роздуми, зустрічі з дивними персонажами, автор створює цілісний образ віруючої людини, патріота своєї землі.

Виразальним засобом творів Вал. Шевчука притаманний виразний національний колорит; автор завжди виступає оборонцем народної моралі. Саме морально-етичні проблеми визначають ідейне спрямування повісті “Біс плоті”. Головний герой – мандрівний чернець-поет, який вирішив дарувати свій талант людям, бо так його наставляв ангел у видінні. Зовнішність у нього, як і в інших героїв, зовсім непоказна: “Мантия була на ньому потерта, а ноги чорні і босі, а клобук підшитий вітром, а лице сльозливе, хоча літами Климентій не був ще старий” [1, с. 216]. І здоров’ям не міг похвалитися ієромонах: “...вельми полюбляв отакі ранки Климентій, бо тоді з’являлась у тілі бадьорість, тоді й кашляв менше, і ніколи не нападала на нього трясця, якою хворів із дитинства” [1, с. 216]. Психологічне навантаження створювали досить складні умови життя, бо здобувати собі на хліб кожен день потрібно було самому, адже свою місію вбачав, щоб навчати і проповідувати божественне слово. На відміну від умов життя й зовнішності духовний світ цього ієромонаха був дуже багатий. Володіючи феноменальною пам’яттю, він згадує все про вигнання бісів і береться допомогти біснуватій дівчині, яка не може себе стримати від спокуси перед чоловіками. Климентій ретельно готується до серйозного вчинку. Описуючи переживання ієромонаха перед вигнанням бісів, автор інтерпретує притчу про Фенікса. Заглиблює Климентія в сон, у якому він пливе разом із жінками в човні; вони повчають його, згадують персонажів із давньогрецької міфології. Автор вдається до філософських роздумів, викладу думок через діалог Климентія з іншими духовними особами. Аналізуючи власне життя, Климентій доходить висновку, що даремно саме йому через двадцять років довелося виганяти біса з дівчини, яка мала бути його донькою. Кохання юності не давало колись йому спокою, і він одяг чернечу рясу, не спитавши дівчини про її почуття і скоївши тим самим великий гріх: “...коли він, одрікаючись од коханої, можливо, призначеної йому Богом дівчини, вдяг чернечу мантию, тим самим біса не здолав, не вбив, як духовний воїн, а відпустив на волю, що значило: боротьба із ним не закінчилася, а тільки протяглась у часі і, можливо, триває й досі” [1, с. 268].

Автор генерує нову ідею, яку вкладає у уста головного персонажа Климентія: подолати бісів можна милосердям. Для духовної боротьби потрібно мати багато сил, бо кожен із нас виходить на таку боротьбу, але він, Климентій, вийшов на боротьбу, до якої не мав достатньої сили. Вигнати біса плоті з дівчини Климентію вдалося завдяки самопожертві, він цього біса взяв на свої плечі і незабаром помер: “Згорів змій, але згорів і молодець, а з’їв їх один і той же вогонь” [1, с. 294].

Четверта повість “Закон зла (Загублена в часі)” розгортається як детективна історія пошуку знайденого скарбу та вбивства Омелька Костюченка. Головною героїнею і підозрюваною стає Явдоха Щербанівна. Автор інтерпретує проблему фемінізму на історичному тлі XVII–XVIII ст., прив’язуючи її до теми зла: “Закон зла, як маховиком, крутять у світі дві сили: гроші та жінки. Отож, коли бажаєш позбутися житейської марноти, відречися від того й того” [1, с. 317]. У сюжетних колізіях вдало використана легенда про амазонок, яких посиляли мандрувати в часі та вбивати чоловіків, а також перекази про кровожерливих житомирських відьом, втіленням яких стала Явдоха. У тексті багато авторських роздумів, які підводять до більш узагальненої теми – війна статей. Погляди на жінок як на відьом, у яких живе непереможний дух амазонок, характерні для XVII–XVIII ст. (у тексті зазначено, що запис про вбивство є в актах 1713 р., і вказана

підозрювана особа – Явдоха Омелянова Костюченчиха). Характер Явдохи змодельовано через її вчинки, за якими читач робить власні висновки. Міфічні оповіді переплітаються зі справжніми історіями про жінок-чоловіковбивць XVIII–XIX ст., добіркою народних прислів'їв про них та навіть цитуванням Біблії та притч царя Соломона. Такими прийомами автор сміливо експериментує із сюжетом, композицією, засобами образотворення і ніби занурює читача в далекі часи, і, не даючи “потонути”, повертає в сучасність.

Отже, персонажів історичних повістей об'єднує вивірена історичність, бо художньо змодельовані вони зазвичай на основі історичного документа. Поряд із документальними в персонажах багато фантастичних, міфологічних рис, що відповідає світобаченню людини тієї доби (XVI–XVIII ст.). Філософські проблеми буття залишаються однаковими в давні часи і в нашій сучасності. Боротьба добра і зла точиться постійно, і тільки людина може обирати, на який бік стати. Твори Вал. Шевчука спрямовані проти духовного й національного яничарства, проти нівеляції загальнолюдських вічних цінностей, заборони нівеляції особистості, права індивідуального вибору. Вал. Шевчук, використовуючи світогляд середньовічної людини, звертається до сучасного читача ширими та доступними словами: “Коли людина мстить, з неї виходить біс помсти, коли людина вбиває, з неї виходить біс смерті. І навпаки: коли людина жалує бідного, з неї виходить янгол співчуття, коли людина зичить іншому добра, з неї виходить янгол доброти, коли людина любить, з неї виходить янгол любові” [1, с. 31]. Минуле осмислено в соціально-філософському аспекті й спроектовано на проблеми сучасності. Вал. Шевчук втілює власну концепцію бачення й оцінки історичних подій. Особливо його цікавить історія людської душі на тлі певної історичної доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевчук В.О. Біс плоті : Історичні повісті / В.О. Шевчук. – К. : Твім інтер, 1999. – 360 с.
2. Білоус П. Сучасний літературний процес / П. Білоус // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – № 4. – С. 27–30.
3. Діалектика художнього пошуку : Літературний процес 60-80-х років /Л.С. Бойко, Дія Тодорівна Вакулєнко, Віра Павлівна Агеєва. – Київ : Наукова думка, 1989. – 317 с.
4. Історія української літератури ХХ століття : підруч. : У 2 кн. / За ред. В.Г. Дончика. – К. : Либідь, 1998. – С. 330–334.
5. Каєнко О.В. З практики аналізу моделі художнього світу / О.В. Каєнко // Всесвітня література. – 2003. – № 12. – С. 18–20.
6. Кондратюк К. Актуальна література України : художньо-естетичний часопростір / К. Кондратюк // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2004. – № 29. – С. 24–26.
7. Корогодський Р. Біля вічної ріки, або В пошуках внутрішньої людини / Р. Корогодський // Дзвін. – 1996. – № 3. – С. 135–154.
8. Мовчан Р. Валерій Шевчук / Р. Мовчан // Українська проза ХХ століття в іменах. – К. : Грамота, 1997. – Вип.1. – С. 200–223.
9. Рєвнивєцева О.В. Психологічний аналіз як спосіб вивчення художнього твору / О.В. Рєвнивєцева // Всесвітня література. – 2003. – № 12. – С. 33–35.
10. Ромащенко Л. Жанрово-стильовий розвиток сучасної української історичної прози : Основні напрямки художнього руху / Л. Ромащенко. – Черкаси : Видавництво ЧДУ, 2003. – 388 с.

11. Тарнашинська Л. Художня галактика Валерія Шевчука: постать сучасного українського письменника на тлі західноєвропейської літератури / Л. Тарнашинська. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2001. – С. 85.
12. Тригуб І. Не обмежувати урок літератури лише рамками свого предмета / І. Тригуб // Всесвітня література. – 2007. – № 3. – С. 14.

REFERENCES

1. Shevchuk, V. (1999), Bis ploti: Istorychni povisti [The Demon of the Flesh : historical poems], Kyiv, Tvim Inter [in Ukrainian].
2. Bilous, P. (2001), Suchasnyi literaturnyi protses. Ukrayinska literatura v zahalnoosvitnii shkoli [Modern literary process. Ukrainian Literature in Secondary School]. 4, 27–30 [in Ukrainian].
3. Dialektyka khudozhnioho poshuku [Dialectics of Artistic Search], (1989), Kyiv, Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Donchyk, V. (1998), Istoriiia ukrainskoi literatury XX stolittia [The Ukrainian Literature History of XX Century], (Vol. 1–2). Kyiv, Lybid [in Ukrainian].
5. Kaienko, O. (2003), Z praktyky analizu modeli khudozhnioho svitu [The Practice Analysis Model of the Art World], Vsesvitnia literatura – The World Literature, 12. 18–20 [in Ukrainian].
6. Kondratiuk, K. (2004), Aktualna literatura Ukrainy : khudozhnio-estetychnyi chasoprostir [Current Ukraine Literature, Artistic and Aesthetic Temporal Space], Vychaiemo ukrainsku movu ta literaturu – Learning the Ukrainian Language and Literature, 29. 24–26 [in Ukrainian].
7. Korohodskyi, R. (1996), Bilia vichnoii riky abo V poshukakh vnutrishnoi ludyny [Near the Eternal River or In Search of Inner Human], Dzvin – The Bell, 3. 135–154 [in Ukrainian].
8. Movchan, R. (1997), Ukrainska proza XX stolittia v imenakh [The Ukrainian Prose 20th Century Names], Iss. 1, Valeriy Shevchuk, Kyiv, Hramota [in Ukrainian].
9. Revnvtseva, O. (2003), Psyholohichni analiz yak sposib vyvchennia khudozhnioho tvoriv [Psychological Analysis as a Way to Study Art], Vsesvitnia literatura [The World Literature], 12. 33–35 [in Ukrainian].
10. Romaschenko, L. (2003), Zhanrovo-stylovyi rozvytok suchasnoi ukrainskoi prozy : Osnovni napriamky khudozhnioho rukhu [Genre and Stylistic Development of Modern Ukrainian Historical Prose : The Main Directors of Artistic Movements], Cherkasy, Publisher CHDU [in Ukrainian].
11. Tarnashynska, L. (2001), Khudozhnia halaktyka Valerii Shevchuka : postat suchasnoho ukrainskoho pismennyka na tli zakhidnoevropeiskoi literatury [The Art Galaxy Valeriy Shevchuk, the Figure of the Modern Ukrainian Writer on the Background of West European Literature], Kyiv, Publisher named after Olena Teliha [in Ukrainian].
12. Tryhub, I. (2007), Ne обмежувати урок літератури лише рамками свого предмета [Don't Restrict the Lesson Literature Only a Part of Its Subject], Vsesvitnia literatura [The World Literature], 3.14 [in Ukrainian].

УДК 821.161.2. – 209 – 94

ІСТОРИЧНІ ПОЕМИ С. РУДАНСЬКОГО: ЖАНРОВО-КОМПОЗИЦІЙНА СВОЄРІДНІСТЬ І ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ГЕТЬМАНЩИНИ ТА ЇЇ ГЕРОЇВ

Вишняк М.Я., к. філол. н., доцент

*Кримський державний інженерно-педагогічний університет,
пров. Навчальний, 8, м. Сімферополь, АР Крим, Україна*

cherrypressa@gmail.com

Стаття присвячена жанровій і композиційній специфіці поетичної хроніки С. Руданського про Гетьманщину та художню інтерпретацію її історичних подій і героїв.

Ключові слова: історична хроніка, жанр, композиція, гетьманщина, герой.